

Coordonator

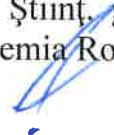
Prof.univ. dr. Mihai Bădescu

Tema

Filosofia dreptului: orientări naționale și internaționale, clasice, moderne și contemporane. Lucrarea este finanțată de Academia Oamenilor de Știință din România. <http://www.aosr.ro/contact/>

dr. Elena Lazăr, Cercet. Științ. gr. III
Academia Română

DREPT RAȚIONAL – DREPT POZITIV

Juristul român Mircea Djuvara relevă cu toate consecințele sale dimensiunea socială a dreptului, faptul că realitatea juridică în esența ei implică subiecte de drept, drepturi și obligații, activități care formează obiectul juridic al acestor drepturi și obligații, sancțiunea juridică recunoscută ca urmare a stabilirii unor obligații juridice.¹ Dreptul, precizează M. Djuvara arată „actele permise, interzise sau impuse în societate pe baza ideii de justiție”. El face o distincție importantă între dreptul rațional și dreptul pozitiv. Astfel, toate judecățile prin care se constată justiția acțiunilor în societate, de dreptul pozitiv, sunt numite aprecieri de drept rațional. Dreptul rațional este și sursa idealurilor de justiție pe care fiecare societate și le făurește raportând ideea de justiție la condițiile ei specifice. Justiția, apreciază juristul român, este o valoare rațională și se impune prin propria sa autoritate².

Printre problemele cele mai importante ale filosofiei dreptului ar trebui enumerate cele referitoare la fundamentul dreptului, esența și specificul acestuia în raport cu alte domenii ale activității umane, finalitățile dreptului, conținutul și specificul conștiinței și cunoașterii juridice. Soluționarea unor astfel de probleme necesită depășirea oricărei analize „pur tehnice” a dreptului, a textelor de lege pentru că științele juridice nu sunt discipline autonome, acestea depind în privința principiilor lor de o concepție integrală, totalizatoare care este filosofia generală.

Analiza teoriilor ce vizează structura, dinamica, finalitățile dreptului evidențiază ideea că orice știință a dreptului este ridicată pe un sistem filosofic, este dependentă de o atitudine în raport cu marile probleme ale omului și societății. De aceea tezele filosofiei dreptului vor servi întotdeauna pentru explicarea și aplicarea dreptului pozitiv. Dreptul pozitiv, respectiv normele

---

¹ Ioan Radulian, *Filosofia dreptului*, Curs Academia de Poliție, București.

² M. Djuvara, *Precis de filosofie juridică (Tezele fundamentale ale unei filosofii juridice)*, Fascicula I: *Faptele și dreptul: Natura cunoștinței juridice*, București, Tipografia ziarului „Universul”, 1942, p. 7-8.

juridice impuse prin cutume și legi, este dreptul care se aplică într-o societate la un moment dat și care trebuie să dezvolte, să aplice și să organizeze principiile și normele dreptului rațional³.

Abordarea filosofică a dreptului de către M. Djuvara, continuă prin surprinderea semnificației acestuia în viața social-umană. Conceperea dreptului ca o modalitate de coexistență a voințelor libere, subordonarea dreptului moralei, teze fundamentale care orientează gândirea sa juridică, vădesc puternica influență a filosofiei kantiene asupra formării sale.

O altă contribuție remarcabilă a lui Mircea Djuvara s-a produs în planul analizei raportului dintre **drept, stat și națiune**. Respingând ideea dreptului pur și pozitivismul juridic care au instaurat divinizarea absolută a autorității legii scrise fără să o controleze prin apelul la ideea de justiție, dovedindu-se a fi astfel o concepție greșită și chiar primejdioasă, Mircea Djuvara a fost convins că dreptul se întemeiază pretutindeni pe realitățile istorice și sociale ale comunității umane concrete. Astfel, poporul român își întemeiază dreptul pozitiv pe viața națională. Națiunea este o realitate istorică ridicată la rangul de îndatorire etică supremă, iar statul a devenit numai expresia ei juridică.

Pentru realizarea justiției, explică Mircea Djuvara, este nevoie de o conducere politică, pentru realizarea unei ordini în acțiunile națiunii este nevoie de conducerea unei elite politice, de o legătură solidă între conduși și conducători. Iată de ce Mircea Djuvara considera că politicul nu poate fi desfăcut de juridic, ci el este forma cea mai înaltă a juridicului, întrucât se subordonează ideii de justiție⁴.

Mircea Djuvara afirmă caracterul de adevăr obiectiv al aplicării dreptului și al ideii de justiție. Obiectivitatea este datorată unei activități creatoare, dialectice care să constate că o acțiune este justă pentru că scopul ei nu intră în

---

³ *Ibidem*, p. 8 și urm.

⁴ *Ibidem*, p. 11.

contradicție cu scopurile celorlalți semeni ai noștri. Sunt doar câteva idei, dintr-un sistem de gândire original, de certă valoare.⁵

Ca o contrapondere și pentru evidențierea perspectivei lui Djuvara redăm aici perspectiva lui Hans Kelsen. Un remarcabil reprezentant al teoriei dreptului, acesta a reprezentat expresia de vârf a pozitivismului juridic și a normativismului, care a respins în totalitate pozițiile dreptului natural, ale sociologiei juridice sau ale școlii istorice a dreptului. Afirmatia principală pe care se întemeiază teoria kelsiană este aceea că dreptul este o ierarhie de norme, nu o succesiune de cauze și efecte, cum este cazul legilor naturale descrise de științele naturii. În viziunea lui Kelsen, norma juridică se caracterizează prin cinci trăsături: imperativul, constrângerea, validitatea, înlănțuirea și eficacitatea⁶.

În această perspectivă, dacă norma morală este un normativ categoric, fără condiții, norma juridică este un imperativ, prevederile sale sunt subordonate unei condiții (Ca în exemplul dat în literatură: „Dacă nu-ți plătești impozitul, vei plăti penalizări”). Norma juridică este concepută sub regimul constrângerii, organizată și specifică în raport cu norma morală. A treia condiție de îndeplinit ca o normă să fie juridică este validitatea. Aceasta decurge dintr-o prevedere superioară, preexistentă, deoarece dreptul este conceput ca o disciplină de sistem. A patra condiție subliniază tocmai că dreptul este un sistem ordonat și coerent. Această ordonare se realizează pe diferite niveluri, care constituie piramida nivelurilor juridice; deci orice sistem juridic nu este altceva decât o ierarhie de relații normative. În fine, o normă juridică nu este valabilă decât dacă este efectivă, și se bucură de o anumită eficacitate. Teoria dreptului a lui Kelsen se înscrie ca o contribuție majoră la dezvoltarea gândirii juridice, prin aportul său specific în ceea ce privește rigoarea conceptelor juridice, abordarea sistemică a dreptului, elucidarea relațiilor dintre norma fundamentală și celelalte norme juridice,

---

⁵ Cunoscutul filosof italian Giorgio Del Vecchio îl considera pe Djuvara ca pe unul dintre cei mai mari gânditori contemporani în filosofia dreptului.

⁶ Hans Kelsen, *Doctrina pură a dreptului*, București, Humanitas, 2000, după I. Radulian, *Filosofia dreptului*, Academia de Poliție „Alexandru Ioan Cuza”, 1990.

conceperea dreptului ca un sistem dar și ca proces dinamic de concretizare, raționalizarea structurilor dreptului etc.⁷

Totuși, în relație cu viziunea lui Mircea Djuvara teoria lui Kelsen este ruptă de corelațiile care racordează cumva în mod suplimentar dreptul la realitate, la Djuvara. Viziunea lui Kelsen pare să încerce impunerea unei idei a dreptului pur, ori această idee este destul de greu de susținut în realitatea socio-umană. Pozitivismul juridic de la Kelsen tentează instaurarea unei divinizări absolute a autorității legii scrise. Ideea de justiție nu se poate însă înlăptui fără a trece prin realitățile sociale și istorice. Mircea Djuvara a fost convins că dreptul rațional nu poate fi în același timp și drept pozitiv, deoarece se întemeiază pretutindeni pe realitățile istorice ale comunității umane concrete, iar literatura modernă și contemporană îi sprijină această perspectivă într-o mare măsură.

DREPTUL, MORALA ȘI ESTETICA

Despre felul în care Djuvara se ocupă de relația drept-morală găsim comentarii pertinente la Iovan Marțian⁸.

O problemă importantă, reluată de Mircea Djuvara, este cea referitoare la natura cunoașterii juridice și mecanismul formării ei. În acest plan de gândire, Djuvara considera că ideile și cunoștințele juridice (integrabile în sfera celor etice) sunt distincte, chiar opuse celor despre natură (pe care Kant le numea “teoretice”). În timp ce cunoștințele despre natură explică fenomenele considerate ca realități obiective, cunoștințele juridice, dimpotrivă, exprimă aprobări și dezaprobări, recurg la justificări sau critici referitoare la activitățile unor ființe raționale, a unor “subiecte cunoscătoare”, a unor persoane. A explica este întotdeauna altceva decât a justifica. Științele despre natură (fizica, chimia, biologia etc.) cercetează obiectele lor de studiu, constată, exclud valorile etice,

---

⁷ *Ibidem.*

⁸ După Iovan Marțian, *op. cit.*, p. 169-175.

subiectivismul; ele caută să explice “ceea ce este” (*Sein*), să descopere cauze și legi, pe când în etică și drept se afirmă ceva despre subiecte, adică despre persoane; aici se arată “ceea ce este permis, interzis sau impus activității persoanelor de ideea binelui moral și de aceea a justiției, fie aceasta rațională, fie pozitivă: se afirmă o “datorie”, un *Sollen*, un devoir și nu o “ființă”, un *Sein*, un être, ... *Sein* reprezintă un indicativ, *Sollen* un imperativ”.⁹ Prin urmare, cunoștințele juridice și cele naturale compun două lumi deosebite. În lumea moral-juridică putem constata nu valori - mijloace, ci valori - scop, adică valori supreme. Comandamentele etice se impun prin ele însele, nu depind de nimic altceva. “Trebuie să realizăm binele și justiția pentru ele însele; acest imperativ al minții nu e impus din afară de acea lege suverană a naturii, ci e conceput în mod liber de rațiunea noastră. Suntem obligați să ne supunem moralei și justiției nu pentru a realiza un scop superior lor, ci numai pentru valoarea lor în sine.”¹⁰

Sfera moralei și dreptului implică necesarmente ideea de libertate, spre deosebire de lumea lui *Sein* unde domnește determinismul riguros, adică legile, cauzele etc. Dreptul nu se poate adresa decât unor persoane, el este produs de persoane al căror atribut principal este libertatea. Pentru ca cineva să aibă drepturi și obligații trebuie să fie socotit persoană liberă. Nu se pot emite aprecieri etice, nu pot fi aplicate imperative juridice decât numai față de persoane libere. Problema care se pune aici este cum s-ar putea întrevădea o soluție la problema coexistenței determinismului fenomenelor naturale și a libertății etice? Punctul de vedere al subiectului este creator și aceasta implică întotdeauna ideea de libertate, întrucât creația înseamnă libertate. În drept, unde ne referim la acțiunile subiecților, nu se poate face abstracție de libertate. Dacă nu există libertate, nu există contract, dacă nu există libertate nu există responsabilitate și nu poate să existe nici drept public. Etica și dreptul se raportează întotdeauna la subiecte libere, pe când cunoștințele despre obiecte naturale se referă întotdeauna la

---

⁹ Mircea Djuvara, “*Faptele și Dreptul: Natura cunoașterii juridice și mecanismul formării ei*”, în *op. cit.*, p. 185

¹⁰ *Idem*, p. 186

obiecte. Pornind de aici ne vom putea explica de ce dintr-o cunoaștere a unei realități naturale nu se va putea deriva niciodată imperative etice și viceversa. Un *Sein* nu se poate explica printr-un *Sollen* și nici un *Sollen* printr-un *Sein*. “Un drept sau o obligație se înțelege și se explică numai printr-un alt drept sau o altă obligație și niciodată printr-un fenomen natural; tot astfel un fenomen al naturii se poate înțelege și explica numai printr-un alt fenomen al naturii și niciodată prin vreun drept sau obligație a cuiva”.¹¹ Dar aceasta nu înseamnă că cele două lumi sunt separate absolut sau că ar fi paralele, cum credea Kelsen. În fapt, între *Sein* și *Sollen* funcționează raporturi ierarhice: în fond dispozițiile juridice sau morale se referă la acte reale ale unor persoane sau la lucruri în legătură cu asemenea acte. A afirma, deci, că dreptul se poate înțelege fără fapte și realități naturale este a afirma o absurditate. Dreptul începe prin a constata sau a presupune asemenea realități, pentru a putea apoi emite aprecieri specifice asupra lor, după criteriile proprii.

Cunoștința juridică se constituie astfel printr-o aplicare la cunoștința morală pentru că ideea de societate juridică se suprapune în mod necesar celei de societate morală și aceasta celei de societate umană, ca parte a naturii. Ideea de justiție poate fi obținută sau elaborată numai printr-o analiză comparativă a realităților sociale, juridice și morale. Legea de formare a cunoștințelor juridice, conchidea Djuvara, este însăși legea generală de formare a oricărui fel de cunoaștere despre o realitate, oricare ar fi ea. Putem constata că experiența juridică servește cunoașterii noastre ca punct de plecare pentru formarea prin abstracție a noțiunilor juridice generale. Prin astfel de noțiuni vom putea ajunge la cunoașterea unor legi și cauze ale fenomenelor juridice, la explicații specifice domeniului. Noțiunile juridice generale, orice instituție și regulă de drept nu pot avea decât o asemenea origine experimentală. Fără experiențe, știința dreptului nu este posibilă; dar aceasta nu înseamnă că pozitivismul este corolarul

---

¹¹ *Ibidem*, p. 192

explicațiilor în materie de filosofie a dreptului. Dimpotrivă, el nu s-a oprit suficient asupra cercetării noțiunii însăși de experiență. De aceea nu a descoperit, chiar în natura experienței, existența unor valori etice și juridice obiective care nu pot să aibă semnificații decât numai prin aplicarea lor la faptele sociale concrete pe care le direcționează și organizează. Condițiile **sine qua non** ale oricărei cunoștințe juridice sunt experiența juridică și ideea de justiție. Aceasta din urmă este o valoare absolută care conferă fiecăreia din cunoștințele juridice valoarea de adevăr pe care o pot avea, este ideea directoare a tuturor cunoștințelor juridice¹².

Așadar, cunoștința juridică va conține două elemente: o constatare a faptelor și o apreciere a acestora. Doar aprecierea faptelor sociale le va ridica la rangul juridic. În legătură cu astfel de aprecieri juridice se ridică problema dacă acestea pot avea valoare obiectivă, implicit dacă științele juridice sunt posibile ca discipline cognitive. Mircea Djuvara a ajuns la concluzia că judecățile morale și juridice au obiectivitate, că aplicațiile ideii de justiție pot afirma caracterul de adevăr obiectiv. Prin urmare, cunoștința juridică are aceeași valoare obiectivă ca și aceea a științelor exacte; diferă însă obiectul ei. Iar adevărul cunoștințelor juridice constă în caracterul lor coerent, noncontradictoriu, în sistematizarea și ordonarea lor rațională. O acțiune a unei persoane este justă pentru că scopul ei, logica ei, nu intră în contradicție cu scopurile celorlalte acțiuni desfășurate de orice alte persoane în același timp. În acest fel, justiția care apreciază acțiuni umane exteriorizate dobândește o fundamentare obiectivă la fel de solidă precum cea a afirmațiilor avansate în științele naturii.

În justiție, adevărul este prin excelență coerentă; acesta nu este ceva dat în mod absolut, nu este definitiv, ci este în continuă formație și perfecționare. Aflându-se în funcție de sistemul de referință în care se integrează, adevărul este relativ și din cauză că orice cunoștință conține atât elemente intuitive cât și

---

¹² Mircea Djuvara, *Drept și morală, op. cit.*, p. 60-63.

raționale, nu se va putea ajunge la o totală perfecțiune, la absolut. Adevărul cunoștințelor juridice înseamnă acordul acestora cu cerințele legilor logicii; el implică în sine și ideea de convenție întrucât presupune adeziunea necesară a tuturor persoanelor la adevăr, pe când eroarea în științele juridice este expresia lipsei de armonie logică, a contradicțiilor logice, a lipsei adeziunii. Pe acest plan științele juridice se întâlnesc cu cele despre natură: ambele au ca obiect adevărul. Adevărul etic, Binele moral și Justiția reprezintă ordonarea logică a realităților etice, după cum răul etic reprezintă această lipsă de ordonare. Înăuntrul trilogiei Adevăr, Bine și Frumos cel care predomină este Adevărul, valoarea valorilor, condiția principală a înfăptuirii Justiției.

Mircea Djuvara debutează publicistic în 1906 în revista „Epoca” cu studiul „Despre originea și natura sentimentului estetic”, iar în 1907, publică în revista „Convorbiri literare” studiul „Despre așa numita «creațiune» a vieții”. El scrie:

Deși știința și creația par opuse, spune Djuvara, ambele au o dimensiune filosofică și prin sentimental operei de artă. Sentimentul estetic, spune el, „nu e altceva decât expresiunea liberei finalități a rațiunii într-un anume act de cunoaștere” și la care „ajungem, printr-o depersonalizare, să ne înălțăm deasupra subiectului și, printr-o transfigurare, să lărgim obiectul, cuprinzând subiectele și obiectele într-o intuiție superioară unificatoare care le depășește”.¹³

Frumosul reprezintă – arată pe scurt Mircea Djuvara într-un important fragment care parcă îmbrățișează întreaga-i esență – „o sinteză armonioasă și indisolubilă a diversităților posibile, o finalitate internă cu evocări și rezonanțe indefinite. El e, într-un anume sens, mai puțin real decât obiectele externe cunoscute numai prin inteligență și abstracție, dar e mai adevărat decât ele, căci el se așează într-un punct de perspectivă din care se prinde direct sensul lucrurilor

---

¹³ Apud B. Berceanu, *Universul juristului Mircea Djuvara*, p.160. Subl.ns.

și armonia lor esențială. El cuprinde ce e uman și etern într-o unitate în care stă varietatea vieții însăși”.¹⁴

În continuarea acestei profunde analize estetice și axiologice, Djuvara arată: „Descoperim astfel și în frumos ca și în adevăr aceeași exigență a rațiunii de armonizare logică a tendințelor vitale fără contradicții între ele. Frumosul este și el un adevăr; el este obiectul unei judecăți de valoare rațională, fără care realitatea lui ar dispărea.”¹⁵ Frumusețea este astfel concepută ca opusă voinței: dacă inteligența, știința luminează pașii voinței care o împinge înainte, arta îi întrerupe cursul, îi înfrânge egoismul. La Djuvara, opera de artă apare totuși și ca o expresie a unei voințe, în sensul că voința se obiectivează în opera de artă. Ca urmare, se realizează astfel prin ea, dispăre în ea: „realitatea adâncă a voinței se recunoaște pe sine în fiecare obiect redat artistic”; de aceea opera de artă, ca act de creație sau ca obiect de contemplare, ne dă bucurie, plăcere (subl.ns.). Barbu Berceanu observă că, spre deosebire de A. Schopenhauer, în jurul concepției căruia își expunea - la un moment dat - propria sa concepție, Mircea Djuvara consideră că opera de artă depășește „drama existenței și dezamăgirilor neîncetate în lupta noastră aprigă pentru un ideal pe care nu-l putem niciodată atinge”, își salvează temeiul optimismului său: „[...] dar care totodată ne pătrunde până în adâncul cel mai intim al ființei noastre, până acolo unde noi ne confundăm cu existența universală”¹⁶; „Ceea ce e frumos are caracteristic[...] că subiectul e propriul său obiect și invers”¹⁷. Frumosul e așadar „izvorul creator al progresului și resortul bucuriei de a trăi”.¹⁸

În același timp, contemplarea estetică - inclusiv creația artistică - este contemplarea unei activități. Chiar manifestată în forme statice (arhitectura, sculptura, pictura), opera n-are o semnificație estetică decât prin activitatea care

---

¹⁴ *Ibidem*, subl.ns.

¹⁵ *Ibidem*, subl.ns.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*, p.161.

o exprimă”. Artistul - asemenea și receptorul unei opere de artă - resimte această activitate, înțelege frumusețea pe tare a resimțit-o și „încarnează în continuare această concepțiune în experiența sa estetică însăși”¹⁹.

În analiza pe care o face universului conceptual al lui Djuvara, Barbu Berceanu observă că acesta a susținut constant teoria „artă pentru artă”. În perspectiva lui Djuvara, această teorie implică faptul că în unitatea operei de artă nici un element nu poate lipsi sau nu poate fi adăugat fără valoare estetică. Această concepție a fost pornită de la Titu Maiorescu care vedea manifestările artistice autentice dezgolite de tendințe intelectuale sau practice. Și la Schopenhauer, arta nu e pusă în serviciul voinței, nici al cunoștinței. Implicația nu este aceea a unei arte pur formale, fără fond. Fondul este chiar necesar, iar teoria artei pentru artă nu apare în contradicție cu încadrarea artei, sau a esteticii, într- un sistem etic, așa cum vedea explicit lucrurile Mircea Djuvara.

Pentru Djuvara, în mod paradoxal, activitatea estetică nu poate fi dominată, iar o artă cu tendințe științifice sau etice e o artă falsă; ..aceasta nu însemnează că arta adevărată nu trebuie să ne facă să simțim năzuințele etice fundamentale ale ființei noastre [...]”²⁰ (B. Berceanu observă: esteticul, conținând nu numai obiectul, ci și subiectul, presupune și implică juridicul, moralul, socialul etc.).

Mircea Djuvara a contribuit la filosofia operei de drept ca operă de artă făcând o interesantă deosebire valoarea operei de artă în sine și slăbiciunile, inerent umane, ale autorului ei: „Când, într-adevăr, un artist a dat la lumină o creațiune și când această creațiune este o valoare reală, se câștigă printr-aceasta o viață proprie, s-a desfăcut pentru totdeauna de personalitatea autorului său și a dobândit o individualitate distinctă, mult mai interesantă. Ea merită atunci să fie studiată pentru sine, în afară de toate conti[n]gențele materiale în mijlocul cărora a apărut, căci acestea nu ar putea-o explica decât numai cel mult din punctul de vedere psihologic și nicidecum dintr-un altul cum este cel estetic sau literar”.

---

¹⁹ *Ibidem*, p.162.

²⁰ *Ibidem*, p.163.

Pentru omul obișnuit și chiar pentru mulți intelectuali, creația stârnește poate un interes egal cu acela pentru creatorul ei ca om. Djuvara arată în acest sens: „Se pare chiar, mai departe, că există la contemporanii noștri o curiozitate nesănătoasă mult mai doritoare de a desvălui întâmplările și tendințele intime deseori puțin demne de admirat, din viața personajilor marcante, decât de a cerceta creațiunile care prin numele lor trăiesc și nu pot fi uitate. Aceasta nu înseamnă, bineînțeles, că nu există și nu trebuie niciodată căutată legătura între acel care a produs și o producțiune artistică”, ci trebuie s-o facem dar nuanțat, „numai în vederea înțelegerii depline, estetice ori literare, a unor opere de artă [...] cele mai multe dintre lucrările moderne ale criticii franceze greșesc din acest punct de vedere”.²¹

La Djuvara Adevărul depășește Frumosul și celelalte valori, fiind „directiva unificatoare a aspirațiilor celor mai înalte pe care o cunoștință de om le poate purta în sine. Numai prin aceste valori înalte ajungem a recunoaște validitatea tuturor eforturilor noastre științifice; prin adevăr mai ales pot oamenii să se simtă în mod justificat „tari” (termenul și formularea lui Djuvara) în moralitate și justiție; prin el în fine omul ajunge a recunoaște înfrumos o valoare adevărată”²².

Gânditorul explică faptul că toate aceste valori apar, sub forme deosebite, ca „expresiunea unică a rațiunii, a valorii logice, adică a Adevărului”²³. Ne aflăm în fața unei succesiuni de puncte de vedere, de feluri posibile de cunoștință, care se, cer reintegrate în actul de cunoaștere printr-o sinteză dialectică supremă: „numai cunoștința actului de conștiință în totalitatea lui ca act rațional creator cuprinzând în sine perspective și virtualități nețârmurite, duce la cunoștința realității integrale în ea însăși”, orice filosof care neglijează vreunul din aceste aspecte se automutilează fără voie”²⁴.

---

²¹ *Ibidem*, p. 179.

²² 460, I, nr. 12, p. 23; pentru raportul între valori, cf. și 8, p. 230-234

²³ (419, p. 321)

²⁴ *Ibidem*, p. 162.

În lumea filosofiei dreptului, Djuvara corelează valorile amintite – Adevărul, Frumosul, sau Binele – ce nu se reduc una la alta, cooperând chiar, în deplinătatea lor, deoarece aceste valori universale umane și cu aplicabilitate și funcționalitate și în universul gândirii juridice, uneori converg: „ele pun accentul pe unul sau altul dintre aspectele fundamentale ale vieții noastre conștiente (acțiunea, simțământul, inteligența, respectiv cunoașterea practică, estetică și teoretică), dar fiecare dintre aceste idealuri pun în joc sufletul nostru în întregimea lui”²⁵; pentru că, „a cunoaște ceva este în același timp pentru rațiune a recunoaște o datorie și a resimți o frumusețe”²⁶. Ca într-un ecou kantian, toate aceste valori sunt și scopuri și au o semnificație deplină și prin ele înseși, fără referință la propria persoană a omului, ca niște „scopuri ideale ale conduitei”²⁷, numite de Kant «finalități fără scop», «finalități interne»²⁸.

Mircea Djuvara ne-a prezentat și perspectiva inversă, generalizând o idee kantiană atrage atenția că, dacă sistemul său pornește empiric, de la logica formală, „pentru a ajunge la disciplina cea mai concretă, logica materială, din punctul de vedere al genezei dialectice se pornește în sens invers (spre deosebire de modul în care vedea lucrurile Comte), căci orice cunoștință omenească reală începe prin activitate, care e „însăși forța noastră” și - când activitatea devine conștientă și reflectată - debutează - cum o arată jocul copiilor prin simțul frumosului, rar din rațiune, din care „se desprind treptat, sub formă de simple abstracții care desființează sistematic câte o latură a realului, multiplele cunoștințe speciale” care, în evoluția noastră istorică, apar pe rând în conștiință în ordinea lor crescândă de abstracție” – etica („prima reacție a omului e o reacție etică [...]” -396, p. 17), sociologia etc.”²⁹

---

²⁵ *Ibidem*, p. 163.

²⁶ *Ibidem*, p. 164, subl.ns.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*, p.165.

²⁹ *Ibidem*.

Mircea Djuvara evidențiază în diverse perspective valorile de Bine, Frumos și Adevăr ca idealuri și țeluri generatoare de semnificație autentică vieții:³⁰ „Numai dacă ne concepem în felul acesta propria noastră ființă, numai dacă într-adevăr înțelegem adânc aceste idealuri, viața noastră mai are semnificație. Altfel ea este un punct pierdut în vecinicie”.³¹ Tot din perspectiva acestei semnificații autentice, care este spirituală și culturală se pot aprecia indivizii după dedicația față de idealuri.

Adevărul este pus pe primul plan la Djuvara, înaintea Frumosului și Binelui, după cum am mai arătat deoarece, în spirit kantian, omul cel mai de apreciat este cel care luptă pentru dreptate, luptă care implică practicarea, nu doar căutarea adevărului fără comoditate și fără concesii.

Mulți dintre gânditorii de astăzi consideră că legea are legături evidente cu problemele estetice, pornind mai concret de la legile care reglementează obscenitatea și reglementările pentru drepturile de autor sau pentru estetica orașului, la legislația de mediu, și la interpretarea juridică a drepturilor, și până la problemele de interpretare textuală. Există numeroase lucrări cărți actuale, cum ar fi cea a lui Douzinas și Neal, *Law and the Image*, sau cea a lui Gearey *Legea și estetica*, care arată diversele aspecte ale corelației dintre drept și etetică³². În primul rând, arta poate influența modul în care legea este practică. Dar legea ar putea fi ea însăși o formă de producție artistică. În cele din urmă, studiul practicii judiciare poate să ajute la identificarea calităților estetice asociate în mod obișnuit cu autoritatea și rațiunea.

Spre exemplu, echilibrul obișnuit din interiorul sistemului de justiție, arată Richard Sherwin, între formele de cunoaștere, discurs și putere, sunt diminuate de cerințele vizuale și ale pieței care s-a format datorită mass-media

---

³⁰ M. Djuvara, *Teoria generală a dreptului* (Enciclopedia juridică), București, Edit. Librăriei Sococ & Co., 1930, (Biblioteca universitară de drept "Pandectele române", sub conducerea d-lui C. Hamangiu). Partea a III-a "Realitățile juridice", p.159 disponibilă online la <http://ro.scribd.com/doc/36635769/Teoria-general-a-dreptului-Mircea-Djuvara>

³¹ *Ibidem*, p.159-160.

³² Brian Butler, "Law as an Aesthetic Subject", disponibil la http://aesthetics-online.org/articles/index.php?articles_id=16

contemporane. Legea, în conformitate cu Sherwin, a refuzat în mod tradițional privilegiul unei singure surse de cunoaștere. Dar astăzi pentru a convinge în instanța de judecată trebuie să se utilizeze imagini și metafore de tipul celor utilizate de mass-media. În timp ce „cazurile de drept pun în mișcare o luptă pentru realitate” lupta trebuie să continue în opțiunile (reducționiste), oferite de surse ale mass-media. Sherwin numește acest aspect „esteticizarea realității”. Această concluzie repetă în termeni ușor diferiți o credință care este endemică discursului juridic – aceea că factorii estetici, spre deosebire de argumente, scurt-circuitează abilitățile noastre de raționament și vizează facultăți mai puțin raționale. Justiția „bazată pe imagine” este considerată a fi atât de seducătoare încât să poată spulbera „faptele reale și jurisprudența aplicabilă.”³³

Pe de altă parte, Martha Nussbaum susține în *Poetic Justice* că argumentația juridică ar fi mult îmbunătățită dacă profesioniștii din domeniul juridic ar adopta o „dietă” de lectură (a romanului literar). Spre deosebire de stilul tehnic și distant al multor opinii juridice, „romanul construiește o paradigmă a unui stil de raționament etic, care este specific contextului fără a fi relativist, în care avem prescripții potential universabile concrete aducând o idee generală de înflorire umană cu relevanță într-o anumită situație concretă, în care suntem invitați să intrăm prin imaginație.”³⁴ Ca și la Mircea Djuvara, la Nussbaum raționamentul juridic adecvat necesită simpatie pentru condiția umană și o perspectivă ne-pozitivistă a dreptului.

Oricum, practica juridică propriu-zisă nu este departe de literatură. Manderson susține că „discursul de drept este fundamental reglementat de retorică, metaforă, formă, imagini, și simboluri”. Acesta susține chiar că „procedura judiciară nu construiește doar legea în sine, ci, de asemenea, realitatea”; și, prin urmare, legea este un tip de „Poesis” în același timp, un tip de narațiune ridicată la rang de descriere adevărată a lumii. Gearey crede că o

---

³³ *Ibidem.*

³⁴ *Ibidem.*

conștientizare a laturii constructive a legii ar trebui să ne împingă spre o „responsabilitate nietzscheană estetică”, în cazul în care legea se bazează pe o datoria de a crea. „Jurisprudența, statutele, precum și constituțiile sunt toate producții scrise”.³⁵

În cazul în care practica de drept este în mare măsură producție și „digestie” de documente scrise, de ce să se elimine calitățile literare? Legea pretinde a fi o disciplină justificată, riguroasă și structurată, deși aceasta nu respectă metodele din științe sociale sau fizice și nu admite nici să fie un domeniu în cadrul științelor umaniste. Deoarece nu respectă metodele științei fizice moderne, practica juridică nu poate fi justificată printr-o simplă trimitere la eficacitatea experimentelor. Pentru că practica judiciară se pretinde a fi mai demnă de încredere și mai motivată decât discipline tradiționale incluse în rubrica celor umaniste, auto-descrierea dreptului trebuie să găsească un alt tip de justificare decât creativitatea nietzscheană.

Cel mai important tip de justificare a dreptului este aceea de autoritate legitimă. Goodrich explică: legea „este, sub multe aspecte ca o artă plastică, arhitectură, veșmânt, heraldică, pictură și insigne de aur, sceptre, coifuri, sigilii etc., care reasigură conștiința populară. Este o justiție care poate fi văzută și ținută minte. „Haina judecătorului, invocarea ritualică de jurămintă și de sigilii, toate au ca scop să consolideze aspectul de autoritate justă. Arhitectura de tipul templului a celor mai multe tribunale și chiar instituția cea mai vizibilă în partea privată a dreptului, firma, sunt ambalate estetic pentru a atașa puterii legii autoritatea tradiției, cultura și cunoașterea. Estetica autorității oferită de lege este similară cu cea oferită de religie. Robe, ritualuri și clădiri grandioase sunt comune ambelor, la fel ca și textele ezoterice și metodele specializate de interpretare. Dar societatea modernă a detașat dreptul în mare parte de sursele religioase de justificare și l-a

---

³⁵ *Ibidem.*

înlocuit cu entitățile aparent mai puțin metafizice și controversate, cum ar fi „rațiunea”.³⁶

LIMBAJUL JURIDIC

Problema limbajului juridic a fost abordată atât de Mircea Djuvara, cât și de Eugeniu Speranția. Mircea Djuvara a insistat asupra clarificării termenilor juridici. Astfel, spre exemplu, termenul de „sanctiune juridică” avea o semnificație clară filosofico-sociologică pentru Djuvara – „punerea forței organizată în stat în serviciul dreptului”.

În lucrarea sa *Teoria generală a dreptului*, Djuvara discută o serie întreagă de terminologii, cum ar fi și actul juridic. Putem înțelege, ca urmare a tuturor lămuririlor date, ce este un act juridic³⁷. Actul juridic este corelat cu realități specifice juridice, fenomene și situații juridice concrete. Actul juridic nu este un fapt material, ci „creează sau modifică, prin voință liberă, drepturi sau obligații”.³⁸

Mai mult, „nu intenția directă este caracteristica actului juridic, ci faptul că o voință liberă schimbă ordinea juridică”.³⁹

La Djuvara limbajul juridic definește, limitează și descrie zona posibilă de existență a unei relații juridice. „Concluzia este că, în orice împrejurare, actul juridic modifică o situație preexistentă făcând să nască una nouă, adică se petrece numai în lumea specifică a dreptului și nu în lumea materială. Actul juridic, ca să existe, trebuie în orice caz să fie actul unei persoane capabile să judece, adică a unei persoane libere. Actul juridic astfel înțeles nu trebuie confundat cu dovada lui. În drept se face deosebire între *negotium juris* și *instrumentum probationis*.

---

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ M. Djuvara, *Teoria generală a dreptului*, p. 166 sqq.

³⁸ *Ibidem*, p.167.

³⁹ *Ibidem*.

Când cineva face un contract de vânzare, de exemplu, de obicei înscrisul se numește act de vânzare.

Înscrisul este însă numai instrumentul care se face pentru a se proba actul. Actul consistă în convergența voințelor ambelor părți, îndată ce concursul de voințe s-a întâmplat, în dreptul nostru, actul există. Când vorbim așadar de act juridic, nu ne referim la documentul scris sau alt mijloc de probă externă, care formează numai instrumentum probationis, ci ne referim la activitatea persoanei raționale, prin care ea schimbă o situație juridică, ceea ce de obicei în drept se numește negotium juris”.⁴⁰

Tradiția orală, tradiția cutumei și tradiția doctrinelor de drept, precum și experiența socială și istorică a legiferării, cristalizează anumite formule specifice limbajului dreptului, spune Mircea Djuvara. El arată: „Izvoarele cristalizează, în mod mai mult sau mai puțin stabil, anume formule. Acestea pot fi orale, cum sunt adagiile cutumiare, tradițiile, uzurile, deciziile orale ale organelor etatice primitive; ele pot ajunge a fi scrise, prin redactarea cutumelor, a jurisprudențelor sau a doctrinei; ele tind chiar a fi astfel fixate și consacrate în mod formal de autoritatea etatică, cum e cazul tipic al legii. Toate aceste formule ale limbajului unei societăți sunt și ele realități sociale: ele exprimă însă idei, adică judecăți legice, pe care le numim norme juridice. O judecată este din punctul de vedere logic un alt fel de realitate decât formula, compusă din cuvinte, orale sau scrise, care o exprimă. Normele constituie prin urmare realități de sine stătătoare, care trebuie studiate după natura lor proprie și care sunt deosebite atât de izvoarele care le consacră, cât și de formulele prin care se exprimă”.⁴¹

Barbu Berceanu studiază lingvistica și limba lui Mircea Djuvara și constată că în sistemul său Mircea Djuvara nu s-a referit la lingvistică corelând-o cu logica (și în ideea că pentru Djuvara era extrem de important învățământul

---

⁴⁰ *Ibidem*, p.177.

⁴¹ *Ibidem*, p. 453.

clasic în formația oamenilor de știință și cu sociologia, cu dreptul și evident, cu literatura. Nu numai că nu a fost indiferent față de limbă, fiind conștient de dependența dreptului (pozitiv) de cuvinte, în marea lor majoritate nedefinite de lege, ci a înțeles importanța limbii, fiind atent la iluziile generate de ea.⁴² „Aceste cuvinte ne par stranii, fiind evident că un tânăr trebuie [întâi] să învețe de la profesorii lui tot ce poate învăța și numai în urmă, mult mai târziu, după ce învățătura i s-a încheiat în suflet și după o amplă experiență, se poate rosti la rândul lui asupra tendințelor fundamentale ale doctrinei expuse de profesorii lui”.⁴³

Perspectiva sa asupra limbajului juridic discută relația dintre formă și fond: “în drept, în special, forma devine ansamblul regulilor juridice de urmat, mai ales al celor de procedură, spre a putea obține anumite efecte juridice valabile. Formalitățile sunt atunci actele caracteristice prin care reușim a obține în mod definitiv acest rezultat[...] . Se poate ca «formele» să fie... totul” - afirmație, atrage atenția Berceanu, cu sens omagial, pentru revista „Forme”, la care colabora prin acest articol.

În general, Djuvara “s-a ridicat împotriva sistemelor personale de scriere și vorbire „oricum și fără control”; deci, am spune în terminologia noastră, a promovat dreptul lingvistic. Dar, spre deosebire de cum vedea dreptul propriu-zis, pe acesta l-a dorit mult mai rigid: „una e să știm cum se vorbește în fapt și aha e să știm cum «trebuie» să vorbim în lumea cultă”. El a cerut o lege a tiparului, în vederea precizării limbii, a îndemnat autoritățile să dea atenție scrisului care i se prezintă și a militat pentru un vocabular juridic, în favoarea căruia a evocat vocabularul juridic românesc apărut la începutul secolului trecut”.⁴⁴ Djuvara relatează că Vlad Țepeș pedepsea cu moartea pe cei care stricau graiul românesc și

---

⁴² B. Berceanu, *op.cit.*, p.169, subl.ns.

⁴³ *Ibidem.*

⁴⁴ *Ibidem.*

că românii macedoneni, a căror limbă era amenințată, condamnau părăsirea limbii: „Care-și lasă limba lui / Arză-1 para focului”⁴⁵

Vedem astăzi că vocabularul utilizat de Mircea Djuvara era unul conservator. El folosea termenii: aprețiere, a ceti, coherent, contimporan, disensiune, fantazie, fâșie, filosofic, limbagiu, pluralele noi, formele nouă, a obicinui, reprezenta, a tracta și tractat, vecinie și vecinicie. Aportul său lingvistic a constat în prezervarea formelor cu sufixul -ență (tendență etc.), și a insistat asupra formelor cu sufixul -une (explicațiune etc.). Se pare că Mircea Djuvara era influent în zona lingvistică a dreptului de asemenea: el a insistat cu succes ca redacția unei reviste să schimbe titlul rubricii Recenzii cu forma Recensii. Și-a definit cu claritate conceptele, făcând uneori analize semantice ale unor termeni: formă, idealism, libertate și voință, și intervenind în acest sens și în viața parlamentară.⁴⁶

Limba omului de știință, în special a juristului, trebuie să fie clară, logică, precisă și concisă în acord cu insistența pe educație a lui Djuvara. Experiența sa cu privire la literatura juridică franceză, și mai ales cu privire la fenomenul formulelor „din alte timpuri, fără nici o utilitate juridică și fără nici un înțeles pentru părți, adevărate fosile juridice”, dar totuși cu efect juridic îl determină să încerce să impună un firesc al limbajului juridic în România. Autoritatea și interesele publice din România nu puteau fi servite decât de cultură, coeziune, claritate în gândire manifeste și în discursul juridic.

Limbajul juridic conturează o arie a modalităților de redactare a documentelor juridice, a actelor normative, etc.⁴⁷ Există ghiduri, convenții și norme destul de stricte în acest sens, cuprinse într-o pleiadă de ghiduri ce abordează: structura, elementele constitutive ale actului normativ (preambul,

---

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ M. Djuvara, *Teoria generală a dreptului*, passim.

⁴⁷ Sorin Popescu, Cătălin Ciora și Victoria Țândăreanu, *Probleme curente privind folosirea limbajului juridic*, în „Buletin de informare legislativă”, nr. 3/2007 disponibil la http://www.clr.ro/eBuletin/3_2007/Buletin_3_2007.pdf, consultat în februarie-mai 2010.

titlu, articole, definiții, enumerări, dispoziții anexe etc.); sintaxă și stil (diateza și timpurile verbelor, folosirea singularului și pluralului, a masculinului și a femininului, chestiuni privind sinonimia, neologismele, împrumuturile din limbi străine, prescurtările etc.); prezentarea formală (punctuație, paranteze, folosirea majusculilor etc.). Această parte a dreptului este de fapt de dreptul lingvistic.⁴⁸ Există de bună seamă un aspect de limbaj de specialitate, unul jargonistic și unul ostentativ al limbajului juridic.”Juriștii au nevoie de lingviști (adesea, și invers), cel puțin pentru terminologia pe care o propun și care activează, fie și numai pentru adecvarea și perfecționarea tehnicii legislative, căci tocmai această terminologie decide redactarea unor legi cu maximă eficiență socială”⁴⁹ Unii specialiști fac diferențieri între limbajul dreptului și limbajul juridic⁵⁰, alții consideră sintagma „limbajul dreptului” ca termen generic⁵¹.

Pentru cele patru tipuri de limbaje: limbajul legislativ, limbajul jurisdicțional, limbajul doctrinal și limbajul cutumiar, tipologie preluată de un alt autor⁵² și chiar amplificată de alți autori⁵³.

Dacă încercăm să judecăm normele juridice din punct de vedere strict lingvistic, o facem în ideea preciziei, mai ales semantice, pentru ca aceasta să nu

---

⁴⁸ François Génys, *Science et technique en droit privé positif*. Troisième partie: Elaboration technique du droit positif, Paris, 1921, p.448-492; Ilariu Mrejeriu, *Tehnica legislativă*, București, Editura Academiei, 1979.

⁴⁹ Teodora Irinescu, *Lingvistică juridică*, Iași, Casa Editorială „Demiurg”, 2003, p.113.

⁵⁰ Z. Ziembinski, *Le langage du droit et le langage juridique*, în „Archives de philosophie du droit”, XIX, 1974, apud Sorin Popescu, Cătălin Ciora și Victoria Țândăreanu, *Probleme curente privind folosirea limbajului juridic*, în ”Buletin de informare legislativă”, nr. 3/2007 disponibil la http://www.clr.ro/eBuletin/3_2007/Buletin_3_2007.pdf. consultat în februarie-mai 2010.

⁵¹ Apud Sorin Popescu, Cătălin Ciora și Victoria Țândăreanu, *Probleme curente privind folosirea limbajului juridic*, în ”Buletin de informare legislativă”, nr. 3/2007 disponibil la http://www.clr.ro/eBuletin/3_2007/Buletin_3_2007.pdf. consultat în februarie-mai 2010.

⁵²Ibidem. Jerzy Wroblewski, *Les langages juridiques: une typologie*, în: „Droit et Société”, nr.8/1988, la p.16, clasifică astfel limbajul dreptului: limbaj legal (al legilor), limbaj juridic jurisprudențial, limbaj juridic științific (cel al științei juridice) și limbaj juridic comun (folosit de către specialiști pentru nevoile lor profesionale: avocați, notari sau limbajul folosit în societate pentru a vorbi despre drept, despre legi și despre aplicarea lor).

⁵³ Apud Sorin Popescu, Cătălin Ciora și Victoria Țândăreanu, *Probleme curente privind folosirea limbajului juridic*, în ”Buletin de informare legislativă”, nr. 3/2007 disponibil la http://www.clr.ro/eBuletin/3_2007/Buletin_3_2007.pdf. consultat în februarie-mai 2010.

devină imprecizie juridică, nerecomandată de tehnica legislativă. Conform regulilor de redactare a actelor normative comunitare, acestea trebuie să fie formulate într-un mod clar (ușor de înțeles, fără echivoc), simplu (concis, fără elemente de prisos) și precis (nelăsând dubii în mintea cititorului)⁵⁴.

Asemănător stipulează și Legea nr.24/2000 privind normele de tehnică legislativă pentru elaborarea actelor normative, republicată, cu modificările și completările ulterioare: "Actele normative trebuie redactate într-un limbaj și stil juridic specific normativ, concis, sobru, clar și precis, care să excludă orice echivoc, cu respectarea strictă a regulilor gramaticale și de ortografie" (alin. (1) al art.34).

Astfel, „dacă o noțiune sau un termen nu este consacrat sau poate avea înțelesuri diferite, semnificația acestuia în context se stabilește prin actul normativ ce le instituie, în cadrul dispozițiilor generale sau într-o anexă destinată lexicului respectiv, și devine obligatoriu pentru actele normative din aceeași materie” (art.35 alin.(2)).

Limbajul legislativ reprezintă un compromis între exigența preciziei și principiul primordial al înțelegerii depline a textelor juridice. Legiuitorul poate să precizeze unele expresii din limba naturală, să le schimbe semnificațiile, în anumite cazuri să introducă expresii noi pe care le creează el însuși sau le împrumută din limbajele specializate. Cu toate acestea, legiuitorul trebuie să formuleze textele actelor normative într-o manieră care să asigure înțelegerea de către destinatarii săi, adică în limba naturală care reprezintă limba înțelegerii generale în grupul lingvistic avut în vedere. Acest factor pragmatic influențează mai degrabă semantica decât sintaxa limbii. De aceea, se acordă o așa de mare importanță vocabularului actelor normative. Prin alegerea cu grijă a termenilor

---

⁵⁴ Guide pratique commun (www.europa.eu.int/eurlex/lex/fr/techleg/1.htm)

folosiți se evită și apariția legilor de interpretare, atât de nerecomandate de tehnica legislativă.

În relație cu orice context lingvistic, termenul „drept” este ambiguu, derutant chiar, pentru cel care-l recepționează, în schimb, în diverse contexte el sugerează semnificații diferite, având deci o dimensiune multisemantică. Iată doar câteva ipostaze în care dreptul apare ca: ansamblu de norme juridice din societate (drept obiectiv), iar în cadrul acestui ansamblu normativ, putem distinge dreptul în vigoare (dreptul pozitiv); prerogativă indisolubil legată de persoana umană, ca posibilitate de a face sau a nu face ceva, recunoscută persoanelor și garantată la nevoie de forța publică (dreptul subiectiv); știință care abordează fenomenul juridic; trăsătură morală, virtute.

Deși limbajul străzii nu este un limbaj potrivit pentru actele normative, legiuitorul este chemat să se asigure că normele pot să fie înțelese (de toată lumea), căci el nu se adresează doar unui singur individ. În tradiția gândirii lui Djuvara, valorile societății sunt traduse mai întâi în reguli juridice și aceste reguli sunt apoi transpuse în cuvinte și în fraze. Claritatea și precizia limbajului juridic folosit în domeniul juridic se obține din analizarea și utilizarea cât mai adecvată a termenilor și expresiilor ținând seama de semnificația lor în mod curent, precum și de respectarea cerințelor gramaticale și de ortografie, realizându-se asigurarea unității terminologice a stilului juridic.

LOGICA JURIDICĂ

În partea a VII-a a volumului *Istoria logicii românești*, coordonatori Alexandru Surdu și Dragoș Popescu, paragraful „Fundamentul fenomenului juridic la Mircea Djuvara” de Dragoș Popescu⁵⁵ face o prezentare a lui Mircea Djuvara evidențiind aspectele ale logicii juridice la acesta.

---

⁵⁵ Dragoș Popescu, „Fundamentul fenomenului juridic la Mircea Djuvara” în vol. *Istoria logicii românești*, coord. Alexandru Surdu și Dragoș Popescu, Editura Tehnică, București, 2006, p. 708-709.

Mircea Djuvara a publicat în 1913 la Paris volumul *Fundamentul fenomenului juridic, Câteva reflecții asupra principiilor logice ale cunoașterii juridice* (vezi *Bibliografia*), rezultatul unei cercetări prin care noțiunile juridice cele mai abstracte sunt puse în legătură cu filosofia în general, cu care a obținut titlul de doctor în drept la Sorbona. Volumul este alcătuit dintr-o introducere (în care se discută semnificația și obiectul filosofiei dreptului), trei capitole, dedicate respectiv fenomenului juridic (încadrarea lui în fenomenul științific în general, determinarea fundamentului său și relației cu istoria, sociologia, psihologia etc.), lumii teoretice, lumii practice, și se încheie cu o secțiune concluzivă.

Autorul indică drept punct de plecare al eseului său insatisfacția pricinuită de faptul că dezvoltarea noțiunilor juridice nu a fost însoțită de o preocupare susținută pentru evidențierea generalității lor științifice, preocupare deja comună în celelalte științe. Precauția juriștilor s-ar datora unor exagerări regretabile, mai ales a autorilor care „au făcut din dreptul natural o legislație întrucâtva pozitivă”. Pentru a evita orice astfel de exagerare, autorul distinge între filosofie și știință, cu trimitere la *Logica* lui Maiorescu, considerând știința drept cunoaștere sistematizată. Procesul de abstractizare este datorat inducției și are drept consecință o sărăcire a conținutului real al noțiunilor. Revine filosofiei rolul de a urma un drum invers, către „date din ce în ce mai concrete și încărcate de înțelegere”. Totuși, în cazul dreptului, inducția nu poate sta la baza unei teorii generale, și aceasta din cauză că fenomenul juridic are o natură pur rațională.

În capitolul I autorul arată că problema fundamentală a filosofiei dreptului este determinarea fenomenului juridic, ceea ce înseamnă „să cunoaștem și să înțelegem (...) natura faptului în el însuși”. Filosofia dreptului are ca primă chestiune o chestiune de cunoaștere. M. Djuvara îi dă acesteia o formă kantiană, referindu-se la criticismul aflat în opoziție cu punctul de vedere dogmatic, și formulând întrebarea dacă „există în drept posibilitatea unor cunoștințe logice, dacă (...) adevărurile juridice sunt sau nu lipsite de valoare universală, și în același timp care sunt condițiile sus-numitei posibilități”. Fenomenul juridic (obiectul

științei dreptului) este considerat ca un *dat*, pe care filosofia are misiunea de a-l determina, însă, spre deosebire de fenomenele științelor naturii, acest dat nu este în întregime spațio-temporal. Fenomenul juridic nu poate fi confundat cu cel psihologic, sociologic, fiindcă psihologia și sociologia au atitudini identice cu științele naturii. De asemenea, legile pozitive, cutumele, jurisprudența, nu pot fi acceptate ca sediu al fenomenului juridic, care ar pierde prin aceasta posibilitatea de a fi tratat științific, devenind o simplă tehnică. Djuvara precizează că statutul de știință nu trebuie să-i fie contestat dreptului: cu toate că nu-și expune adevărurile în formă matematică, „cunoștințele pe care el le propune *pot* să se construiască în sisteme raționale”. Fenomenul juridic este un fenomen rațional, ceea ce totuși nu înseamnă că este de natură ideală în ceea ce privește realizarea sa de fapt. Dacă l-am considera astfel, știința dreptului ar fi înlocuită printr-o utopie. Caracterul rațional al științei dreptului exclude însă posibilitatea apariției vreunei contradicții pe domeniul fenomenului juridic.

Fundamentul fenomenului juridic nu implică examenul conținutului științei dreptului, deoarece interesează aici condițiile cunoașterii, nu cunoștințele ca atare. M. Djuvara ilustrează acest punct de vedere distingând între cunoașterea psihologică și cea logică, cea din urmă fiind preferată de autor. Dacă juriștii comit erori, aceasta se întâmplă pentru că ei se îndepărtează de cunoașterea logică. Oricât de mult ar progresa știința dreptului, ea nu va putea elimina complet posibilitatea erorii, și aceasta pentru că idealul nu poate fi atins niciodată de o minte reală. Fenomenul juridic nu este însă un act de gândire, iar studiul lui se face pornind de la statutul de entitate logică ideală pe care îl deține, către care *tinde* gândirea ființei raționale concrete, dar care nu se realizează cu adevărat *niciodată*. Certitudinea în știința dreptului provine din cercetarea principiilor logice, nu din constatarea stării de certitudine ca fapt al minții noastre. Principiile care furnizează certitudinea sunt formale. „Ele se referă într-adevăr la condițiile posibilității certitudinii însăși și nu la cauzele prin care putem avea o certitudine

într-o speță concretă dată”. Pentru M. Djuvara, problema fundamentului fenomenului juridic și cea a naturii rațiunii se confundă.

În continuare, autorul critică ideea unui drept natural, doctrină care s-a constituit pornind de la un punct de vedere istoric. Lipsa fundamentală a acestui punct de vedere constă în faptul că „ia (...) ca obiect inițial de observare a faptului de drept în integralitatea sa și nu numai în condițiile formale ale posibilității sale logice”. De asemenea, este criticată interpretarea sociologică (Durkheim, Korkounov, Spencer), psihologică, a teoriilor generale ale dreptului.

Capitolul II, intitulat *Lumea teoretică* conține o teorie a cunoașterii de sorginte kantiană, care aduce însă destule corecții criticismului original, mai ales în ceea ce privește problema lucrului în sine, bazându-se pe contribuții ale școlilor neokantiene (Wundt, Cohen) și pe critica pe care o face filosofiei kantiene filosoful francez Ch. Renouvier. Autorul distinge între materia și forma cunoașterii. Cea din urmă „cantitatea pură, adică timpul și spațiul (...) corespunde punctului de vedere logic”. Spațiul și timpul sunt produsele pure ale rațiunii, de unde autorul ajunge la concluzia că „natura exterioară, așa cum ne apare ea ca particule ale obiectelor juxtapuse, este în acest aspect o creație pură a cunoașterii noastre”. Chiar materia cunoașterii este un produs al minții noastre (dar psihologic, nu logic), supusă ulterior prelucrării de către rațiune. Logica operează distincția dintre subiect și obiect, evitând punctul de vedere solipsist. Astfel că „progresul științelor naturii constă în desprinderea, în măsura posibilului, a acestui element rațional de toate tangențele psihologice”.

Spațiul și timpul ca activități logice pure conduc la ideea de multiplicitate, față de care sunt o aplicație. Multiplicitatea face comprehensibilă ideea de legătură necesară și *a priori*, care este la rândul ei redusă la ideea de cauzalitate, pe care M. Djuvara o identifică cu „legea rațiunii suficiente”.

Considerațiile asupra cunoașterii îl conduc pe autor la concluzia că există o realitate unică, *a priori*, considerată ca act al spiritului, nu ca element dat

exterior, care este rezultatul cunoașterii logice, un punct de vedere apropiat de data aceasta de idealismul hegelian.

Logica „crează lumea”, însă rațiunea este autonomă, „căci această sursă fiind creatoare nu poate fi ea însăși concepută ca fiind condiționată”. Conceptul de libertate face legătura între lumea teoretică și lumea practică. În încheierea capitolului, autorul rezumă ideile expuse, arătând că aplicarea soluțiilor prezentate în lumea teoretică celei practice constituie firul metodologic conducător în deslușirea naturii cunoașterii juridice.

Astfel, ideea de obligație este determinată în Capitolul III, *Lumea practică*, drept rezultat al intervenției rațiunii, care introduce aici, cu necesitate, ordinea specială „corespunzătoare ordinii pe care distincția spațială și temporală o introduce în cunoașterea sensibilă teoretică”. Legată de ideea de obligativitate este și cea de libertate, dar în prealabil Djuvara respinge confuzia dintre condițiile logice ale lumii practice și funcționarea cauzalității la nivelul fenomenelor naturii. Libertatea este „conștiința interioară pe care o dobândește o ființă despre o obligație prin intermediul rațiunii”. La nivel practic concret „fiecare libertate, ca unitate, poartă denumirea de personalitate morală sau juridică”. Personalitățile practice sunt obiectele concrete ale cunoașterii teoretice, însă regula folosirii acesteia este independentă de legile cauzalității empirice. Djuvara consideră în consecință că opoziția dintre persoane și lucruri nu poate exista din punct de vedere juridic, fiind o „iluzie provocată de transpunerea în domeniul practic al spațiului și timpului care nu au totuși sens, ca principii de cunoaștere, decât în domeniul teoretic”.

Întreaga investigație întreprinsă de M. Djuvara este de fapt, conform propriei păreri, punerea față în față a două mari doctrine: una care pune la baza oricărei cunoașteri juridice principiile absolute ale rațiunii, cealaltă negând orice principiu rațional în drept. Prima doctrină, la care autorul aderă, este o prelungire

a idealismului, împotriva căruia luptă reprezentanții celei de-a doua, sprijinindu-se pe argumentele empirismului, scepticismului, utilitarismului, în contestarea credinței într-un adevăr obiectiv impersonal⁵⁶.

LOCUL DREPTULUI PRINTRE CELELALTE ȘTIINȚE⁵⁷

Mircea Djuvara plasează dreptul ca știință în clasificarea acestora.

Astfel constituit ca știință dreptul își are locul său normal printre celelalte științe. Care este clasificarea care se poate face științelor? S-au emis în istoria cugetării omenești o serie de clasificări ale lor.

Platon, care reducea totul la jocul noțiunilor și ideilor, punea în fruntea tuturor științelor dialectica, divizând-o în fizică de o parte și etică de altă parte.

Aristoteles deosebește științele teoretice de cele practice. Printre cele teoretice numește: 1. analitica în care intră și logica; 2. metafizica, cum o numea el, adică noțiunile generale pe care le-a așezat după fizică; 3. matematica; 4. fizica; iar științe practice sunt: 1. etica; 2. politica; 3. retorica și în sfârșit 4. poetica. Un loc intermediar între cele teoretice și cele practice era atribuit de Aristoteles psihologiei.

Baco de Verulam, marele cugetător englez, care a pus bazele teoretice ale metodelor științei contemporane, a întemeiat clasificarea disciplinelor științifice pe împărțirea facultăților psihologice, deosebind trei: fantezia, memoria și inteligența. Corespunzând fanteziei: știința poeziei; corespunzând memoriei: istoria naturii pe de o parte, istoria omenirii pe de altă parte; și corespunzând inteligenței: teologia pe de o parte, pe de altă parte cosmologia și antropologia. Ca subdiviziuni ale cosmologiei el recunoaște pe de o parte fizica, pe de altă parte

---

⁵⁶ *Ibidem*, p. 709.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 419-420.

antropologia și metafizica. Fizica la rândul ei se împarte în descriptivă și explicativă, (fizica și chimia propriu-zise ca științe abstracte). Antropologia la rândul ei se împarte în individuală și socială. Cea socială este politica, cea individuală stă în fiziologie și în psihologie, iar subdiviziunile psihologiei Bacon le găsește în logică și etică.

Herbert Spencer împarte științele în abstracte, abstract-concrete și concrete. Abstracte: matematica și mecanica; concrete: astronomia, geologia, biologia, sociologia; între ambele, abstract-concrete: mecanica concretă, fizica și chimia.

Wilhelm Wundt, un cugetător dintre cei mai de seamă ai Germaniei contemporane, împarte științele în formale și reale. Formală ar fi matematica, iar reale ar fi științele despre natură pe de o parte și despre spirit pe de altă parte. În fiecare din aceste două subdiviziuni avem științe fenomenologice, altele genetice, care studiază realitățile cum evoluează, și altele sistematice, care nu fac decât să descrie. Științe fenomenologice despre natură ar fi: fizica, chimia, fiziologia; genetice: cosmologia, geologia și evoluția organismelor; sistematice: mineralogia, botanica, zoologia. Printre științele fenomenologice despre spirit ar fi psihologia; genetice: istoria; sistematice: dreptul și economia națională.

Auguste Comte, care pare a fi emis una din clasificările cele mai interesante ale științelor, constată, precum am mai arătat, că științele între ele se clasifică într-o ordine descrescândă de abstracție și crescândă de complexitate. Astfel matematica este știința cea mai abstractă, ea nu depinde de nici o altă știință, însă de ea depind celelalte. După ea, mai puțin abstractă vine mecanica. Mecanica se întemeiază pe matematică, dar are alt obiect, mai complex. Tot asemenea, fizica se întemeiază pe mecanică și deci și pe matematică și este mai complicată decât mecanica. Chimia se întemeiază pe fizică întrucât fenomenele sale caută să se reducă prin analiză la fenomene fizice și este mai complicată decât fizica. Fiziologia este mai complicată decât chimia și se întemeiază la rândul ei pe chimie, fizică, mecanică și matematică. După fiziologie, Littré a introdus

psihologia. În sfârșit cea mai complicată din toate științele și care le cuprinde și le presupune pe celelalte este sociologia în concepția lui Comte.

Credem că este puțin de retușat în această clasificare a lui Auguste Comte. Ea are avantajul că explică progresul științific, arătând cum fiecare știință se perfecționează, reducându-se la o alta imediat mai simplă.

Toate acestea sunt însă științe care studiază fenomenele, adică derivarea realităților unele din altele. Aceste științe nu cuprind descrieri propriu-zise, dar se întemeiază pe științe descriptive, așa că afară de aceste științe fenomenologice, avea dreptate Wundt să facă deosebirea între ele și științele pe care le numește el sistematice, adică descriptive.

Afară de aceasta, o dată științe fenomenologice constituite, ele servesc la studierea unor realități concrete. Așa, de pildă, geologia nu este decât o aplicare complexă a felurite științe fenomenologice.

În afară însă în orice caz de științele de constatare, - căci toate acestea sunt științe de constatare, corespunzând punctului de vedere teoretic al lui Kant, - există și științe normative.

Acestea sunt logica, căci logica arată normele adevărului, estetica, căci arată normele raționale ale frumosului, și morala, cuprinzând ca subdiviziuni morala propriu-zisă și dreptul, întrucât arată normele raționale ale acțiunilor interne și externe ale persoanelor.

Iată care ar fi în realitate locul dreptului printre celelalte științe.

În ÎNCHEIEREA acestui capitol din *Teoria generală a dreptului*, Mircea Djuvara arată: „Concluzia generală a acestei întregi încercări de istorie a filosofiei dreptului, a fost că ideea de drept este o idee rațională de sine stătătoare, că prin urmare disciplina juridică este o știință și are un obiect și o metodă proprie a sa.

Știința dreptului are una din cele mai frumoase și mai înalte meniri. În viața de toate zilele fiecare profan apreciază faptele omenești din punctul de vedere al justiției. Rolul jurisconsultului este tocmai de a înlocui printr-o operațiune

complexă și delicată această cunoștință empirică cu una științifică, de a rafina cunoștința justului și deci conștiința socială respectivă, stabilind o ordine rațională, care este însuși scheletul ordinii sociale.

Dreptul este reprezentantul unui ideal sacru, este purtătorul aspirației celei mai înalte pe care o societate o posedă, aceea spre justiție și spre moralitate.

Fenomenul juridic nu apare astfel decât ca o reacțiune în contra evenimentelor naturale. Atunci când forța oarbă, în cursul ei normal de expansiune, este întrebuințată de persoane, naște, ca o frână rațională, aprecierea juridică. Această apreciere se opune forței și nu se poate confunda cu ea. În lupta dintre minte și materie, cea dintâi nu se lasă aservită, ci, din contra, caută să și-o subordoneze pe cea de a doua. *Mens agitat molem*. Forța trebuie să devină o unealtă a dreptului, iar nu dreptul o unealtă a forței. Încercarea de față, subliniază M. Djuvara, tinde astfel, pe baze științifice, să explice și să justifice existența celei mai înalte aspirații a sufletului omenesc, aceea spre dreptate, precum și a științei pentru care ea este obiect de studiu, știința dreptului.

FILOSOFIA DREPTULUI. MARILE CURENTE

În continuarea prezentării lucrărilor de istoria filosofiei dreptului, inspirate de opera lui Mircea Djuvara, voi menționa contribuțiile școlii de la Craiova dintre care lucrarea coordonată de Nicolae Popa, Ion Dogaru, Gheorghe Dănișor, Dan Claudiu Dănișor intitulată *Filosofia dreptului. Marile curente*, Editura All Beck, 2002.

Introducerea este scrisă de academicianul filosof Gheorghe Vlăduțescu, care fiind unul din principalii specialiști în istoria filosofiei, s-a ocupat și de tematica istoriei filosofiei dreptului.

În Cuvînt Înainte acesta scrie: „Trei, cel puțin, sunt marile probleme ale filosofiilor „regionale”: a științei, a artei, a religiei, a dreptului, a istoriei.

Prima ar fi dacă sunt spre un folos oarecare, se înțelege că în ordinea proprie de aplicație. Un istoric de seamă, de azi, Jaques Le Goff, vede în filosofia istoriei „cel mai mare dușman al istoriei”. Să fie tot asemenea și filosofia științei față cu știința, filosofia artei pentru artă, filosofia dreptului în raport cu dreptul?

Cea de a doua ar ține de situare și deci de cine anume le face: filosoful ori „profesionistul”? Dacă filosoful, întreprinderea nu eșuează în speculativism? Dacă din contră, „profesionistul”, cât filosofia științei sau filosofia artei sau filosofia dreptului mai sunt filosofii (filosofie)? În fine, cea de-a treia ține de modalitate: cum este posibilă, sistematic ori istoric?

Această *Filosofie a dreptului*, care mi-a pus cele trei întrebări, este întocmită de patru juriști emeriți, practicieni dar și teoreticieni, ei fiind și dascăli, Nicolae Popa, la Facultatea de Drept din București, ca Ion Dogaru (membru corespondent al Academiei Române), Dan Claudiu Dănișor și Gheorghe Dănișor să officieze la Craiova. Gheorghe Dănișor a trecut și, probabil că va mai trece pe pământurile filosofiei. Semne ale incursiunilor sunt două cărți de metafizică și o a treia (care a fost teza sa de doctorat) privitoare la filosofia dreptului, dar a unui filosof. Este vorba de Hegel.

Dubla sa determinare nu atinge cea de-a doua întrebare. Poate o mai înmoaie. Astfel încât, pe acest caz, al filosofiei dreptului, este ea folositoare, și cui? Era treaba juriștilor sau a filosofilor? Este bine că la sistematică se tinde pe o cale care este a istoriei? Întrebările puse după ce cartea fusese scrisă par retorice și încă într-o retorică slabă. Sau pot să pară. În acest caz, pentru ce? Cartea, doar, fusese scrisă.

Aș vrea să treacă drept repere pentru o judecată sau, „prefața” în întregul ei ca o „cronică” având un fel mai aparte de a fi, dacă însoțește cartea însăși.

Așadar: poate fi ea folositoare și în cel fel și cui?

Cât mă privește, cititor asiduu al lui Le Goff, nu văd totuși cât de potrivnică poate fi istoriei filosofia istoriei. Afară de cazul când aceasta este croită și «cusută» prost, constrângător, ideologist, adică, în rest însă, funcționând ca o «metateorie» este deci personantă în raport cu obiectul de aplicație și nu adusă din afară, nu prea îmi dau seama cum ar strica. De treaptă meta, filosofia dreptului este în poziția sa către științele juridice unificatoare, sub semnul unor principii însă, iar nu amalgamantă, ca, prin deschiderea ei către ansamblul social, și astfel către integralitatea ființei noastre, să dea comportamentului juridic dimensiunea antropologică. Altfel spus chiar conștiința de sine.

În al doilea rând, cine trebuie să se aplice unei filosofii „regionale”? Se poate discuta mult, în continuarea celor admise ori respinse de-a lungul timpului. Ce ar fi spus Newton, „Fizică ferește-te de metafizică!”, ține de o precauțiune metodică. Dacă filosofia nu este și n-a fost nicicând o știință a științelor, nici filosoful, din principiu, nu are cum să fie filosof al științelor. Prin accident însă, da, aceasta însemnând că în măsura în care filosoful care face filosofia matematicii, a fizicii etc. este și matematician ori fizician. Sau măcar *știe* matematică și fizică. Altcum?

Tot din principiu, rolul revine atunci «profesionistului»? Nicidecum, pentru că poate să facă filosofie aplicată doar «profesionistul» deschis către filosofie.

Cei patru autori ai acestei bune *Filosofii a dreptului* pe cât sunt mai individualizați în câmpul lor, pe atât, prin deschidere către filosofie și exersare în logica ei, confirmă presupuziția.

Profesori, toți, ei au voit să facă o carte și de învățatură, cum s-ar zice, didactică, deci. Presupun că de aceea au ales calea istorică, mai anevoioasă, dar mai pedagogică, putându-se exersa cu fiecare moment în parte.

Faptele de istorie a filosofiei, oricare ar fi aceasta din urmă, pot fi luate atât ca exerciții a căror reamintire-repetare susțin travaliul învățării, cât și ca posibile argumente pentru varii demonstrații și reconstrucții.

Cum gândeau *juridic* anticii, medievalii și modernii, mai depărtați de noi sau mai apropiați în timp nu înseamnă, cel puțin într-o lectură deschisă, întoarcere în trecut în vederea cunoașterii în sine a acestuia. Revenim la cele întâmplăte ca, resemnificându-le, să ne sporim abilitățile noastre. Hermeneutica faptelor istorice, când este bine pornită și bine condusă, aduce cu o fenomenologie (reflexie a conștiinței asupra-și pentru mai multă realitate adică) aplicată.

Această istorie a filosofiei dreptului pentru o filosofie a dreptului sau mai aproape de ceea ce este, această filosofie a dreptului prin istoria ei ca orice lucru bine făcut va găsi repede drumul către cititori. Poate nu doar către cei interesați pur profesional ci și pentru aceia care consimt că în cultura fiecăruia o parte este și trebuie rezervată și componentei juridice”⁵⁸.

Lucrarea are următorul sumar: Cuprins; CUVÂNT ÎNAINTE; PARTEA I. ANTICHITATEA ȘI EVUL MEDIU: Capitolul I. Grecia; Secțiunea I. Lycurg; Secțiunea a II-a. Solon; §1. Viața și opera, §2. Activitatea politică, §3. Opera de legiutor, Secțiunea a III-a. Sofiștii. §1. Scurtă prezentare, §2. Sofiștii și **Socrate**, §3. *Physis* și *Nomos*, §4. Gândirea politică și juridică, §5. **Protagoras**, §6. **Gorgias**, Secțiunea a IV-a. **Platon**, §1. Privire generală asupra filosofiei lui Platon, §2. Concepția despre drept și stat, §3. Critica filozofiei lui Platon, Secțiunea a V-a. Aristotel, §1. Privire generală asupra filosofiei lui **Aristotel**, §2. *Theoria* și *Praxis*, §3. Concepția politico-juridică, §4. Critica filosofiei lui Aristotel, Capitolul II. Roma, Secțiunea I. **Cicero**, §1. Viața și opera, §2. Concepția filosofico-morală, §3. Gândirea social-politică și juridică, Secțiunea a II-a. **Seneca**, §1. Viața și opera, §2. Gândirea filosofică, politică și juridică, Secțiunea a III-a. Jurisconșulții, Capitolul III. Evul mediu: **Thoma D'Aquino**, §1. Viața și opera, §2. Privire generală asupra filosofiei tomiste, §3. Concepția despre drept, §4. Concepția despre stat, §5. Câteva observații critice privitoare la filosofia tomistă; PARTEA a II-a. FILOSOFIILE MODERNE ȘI

---

⁵⁸ Gheorghe Vlăduțescu, Cuvânt Înainte la *Filosofia dreptului. Marile Curente*, Ed. All Beck, 2002, coordonatori: Nicolae Popa, Ion Dogaru, Gheorghe Dănișor, Dan Claudiu Dănișor, p. XI-XII.

CONTEMPORANE, Capitolul I. Școala dreptului natural, Secțiunea I. **Grotius**, §1. Viața și opera, §2. Concepția despre dreptul natura, §3. Concepția despre dreptul civil, §4. Concepția despre stat, Secțiunea a II-a. **Pufendorf**, Secțiunea a III-a. Montesquieu, §1. Viața și opera, §2. Concepția politică și juridică, Capitolul II. Raționaliștii moderni, Secțiunea I. **Rene Descartes**, §1. Viața și opera, §2. Concepția filosofico-politică, Secțiunea a II-a. Spinoza, §1. Viața și opera, §2. Concepția filosofică, §3. Concepția despre stat și drept, Secțiunea a III-a. **Leibniz**, §1. Viața și opera, §2. Concepția filosofico-juridică, Capitolul III. Doctrinile contractului social, Secțiunea I. **Thomas Hobbes**, §1. Viața și opera, §2. Principiile științei, §3. Concepția despre stat și drept, §4. Elemente ale unei critici a filosofiei lui Hobbes, Secțiunea a II-a. **John Locke**, §1. Viața și opera, §2. Concepția filosofică generală, §3. Locke și legitimitatea consensului, §4. Individualismul politic la Locke, §5. Câteva observații cu privire la filosofia lui Locke, Secțiunea a III-a. **Jean Jacques Rousseau**, §1. Scurtă schiță biografică, §2. Starea de natură și starea de societate, §3. Originea societății: contractul social, §4. Consecințele contractului social: formarea corpului social, suveranul, voința generală, §5. Exercițarea voinței generale: suveranitatea, §6. Guvernământul și legea, §7. Critici adresate contractului social, Secțiunea a IV-a. Un anticontractualist: **David Hume**, §1. Viața și opera, §2. Scepticismul cu privire la operațiile intelectului, §3. Concepția politico-juridică, §4. Critica concepției humeene, Capitolul IV. Filosofia kantiană a dreptului și statului: §1. Viața și opera, §2. Privire generală asupra filosofiei kantiene, §3. Doctrina dreptului, Capitolul V. Neokantianismul: Secțiunea I. Neokantianismul filosofic, §1. **Otto Liebman**, §2. **Friedrich Paulsen**, §3. **Alois Riehl**, §5. Ernst Cassirer, Secțiunea a II-a. Neokantianismul juridic, §1. **Giorgio del Vecchio**, §2. **Stammler**, §3. **Mircea Djuvara**, §4. **Eugeniu Speranția**, Capitolul VI. **Filosofia hegeliană a dreptului și statului**, §1. Viața și opera, §2. Filosofia ca fenomenologie, §3. Probleme de metodă, §4. Conceptul de istorie, §5. Ideea teoretică și ideea practică, §6. Subiect teoretic și subiect de drept, §7. Dreptul ca

determinare a voinței, §8. Condițiile de validitate ale dreptului, §9. Locul individualității în sistemul juridic, §10. Determinări ale voinței, Capitolul VII. Doctrinile **vokgeist-ului**, Secțiunea I. Școala istorică germană, Secțiunea a II-a. Doctrina național-socialistă a statului și dreptului, VIII Filosofia dreptului Capitolul VIII. Curentul structuralist, §1. Presentare generală, §2. Conceptul de structură anterior, Antropologiei structurale, §3. Definierea conceptului de structură în antropologie, §4. Structuralismul filosofic și ideologic, §5. Structuralismul juridic, Capitolul IX. Curentul utilitarist. Secțiunea I. **Jeremy Bentham**, §1. Viața și opera, §2. Concepția politică și juridică, Secțiunea a II-a. Rudolf von Jhering, Capitolul X. Curentul pozitivist, Secțiunea I. **Auguste Comte**, §1. Viața și opera, §2. Concepția filosofică și politico-juridică, Secțiunea a II-a. Pozitivismul juridic, §1. Pozitivismul exegetic, §2. Pozitivismul analitic, §3. Pozitivismul logic, §4. Pozitivismul etatic, Capitolul XI. Normativismul kelsenian, §1. Determinarea domeniului științei pure a dreptului, §2. Concepția cu privire la teoria pură a dreptului, §3. Validitatea - caracter esențial al regulilor de drept, §4. Eficacitatea normei juridice, §5. Concepția despre stat, §6. Observații critice asupra normativismului, Capitolul XII. Curentul sociologic, Secțiunea I. **Leon Duguit**, §1. Viața și opera, §2. Scurtă prezentare a curentului sociologic, §3. Concepția sociologico-juridică, Secțiunea a II-a. **Georges Gurvitch**, §1. Viața și opera, §2. Concepția sociologico-juridică, Secțiunea a III-a. **Max Weber**, §1. Viața și opera, §2. Concepția sociologico-juridică, Capitolul XIII. Marxismul... Secțiunea a IV-a. **Herbert Marcuse**, §1. Viața și opera, §2. Concepția filosofică, §3. Conceptul de stat și drept, Secțiunea a V-a. **Erich Fromm**, §1. Viața și opera, §2. Concepția filosofică, §3. Problematika statului și a dreptului, Capitolul XV. Liberalismul, Secțiunea I. **Alexis de Tocqueville**, §1. Viața și opera, §2. Concepția politico-juridică, Secțiunea a II-a. **John Stuart Mill**, §1. Scurtă schiță biografică, §2. Concepția politică și juridică, Secțiunea a III-a. **Friedrich Hayek**, §1. Viața și opera, §2. Concepția juridică și politică, X Filosofia dreptului Secțiunea a IV-a. **John Rawls**, §1. Viața și opera, §2.

Elemente ale unei concepții de filosofie politică, §3. Ideea poziției prime, §4. Constructivismul politic, §5. Problema consensului prin suprapunere, §6. Conceptul priorității dreptului și a ideii de bine, INDEX DE NUME, BIBLIOGRAFIE, Sommaire, Content.

Gheorghe Dănișor, unul dintre principalii comentatori și filosofi ai dreptului, a interpretat concepția hegeliană despre drept și stat trăgând următoarele concluzii: „Pentru Kant dreptul este situat la nivelul fenomenului, iar „eu gândesc” este temeiul fenomenalului, pe când pentru Hegel dreptul este absolut, o întruchipare a raționalității. Dreptul apelează la constrângere, pe care individul o percepe însă ca pe ceva voit. Hegel, renunțând la „eu gândesc” și înlăturând ego-ul din poziția sa întemeietoare (*subjectum*), va considera individul uman ca pe o parte a unei realități, care nu depinde cu nimic de el pentru a fi. În felul acesta, individul nu mai este considerat ca o ființă care se bucură de certitudinea absolută de sine, ci ca ființă care își caută împlinirea și în afara sa, în natură și în societate. Nevoia de celălalt împinge dreptul în prim-planul acțiunii umane. Această nevoie a existat tot timpul, dar abia cu Hegel omul conștientizează insuficiența sa de sine. O dată cu înaintarea în istorie, societatea devenind mai complexă, mai industrializată și mai tehnologizată, individul uman renunță la plenitudinea ființei sale și începe să se specializeze. Specializarea socială, pusă în evidență o dată cu diviziunea muncii, determină individul să-și conștientizeze limitele. În conștientizarea practică a limitelor umane se afirmă dreptul ca unica șansă a omului de a-și suplini forțele limitate cu o forță din exterior, care este și constrângătoare. Hegel investighează acest proces în care omul își pierde locul central, fiind înlocuit de societate. *Ceea ce impune dreptul este nevoia de celălalt.* De aceea, o dată cu subordonarea individului uman, la Hegel, dreptul subordonează și morala, ca act individual de autocontrol. Omul este controlat și dirijat din afară prin intermediul dreptului. La Kant, în planul teoretic se evidențiază limitele cunoașterii umane, iar morala, este calea de regăsire a omului într-o zonă mai largă, a inteligibilului. La Hegel, practicul

evidențiază limitele ființei umane. Practica înfăptuită în societatea face ca și abordarea teoretică să treacă într-un plan secund. Subiectul teoretic este înlocuit de subiectul de drept. Din punct de vedere filosofic, accentul se schimbă de la o abordare centrată pe *eu*, la o abordare centrată pe *noi*, iar socializarea își găsește acum, cu adevărat, întemeierea juridică”⁵⁹.

Cu deosebit respect,

Elena Lazar

Domnului Prof. univ. dr. Adrian Alexandru BADEA

Președinte al Academiei Oamenilor de Știință din România

---

⁵⁹ *Filosofia dreptului. Marile Curente*, Ed. All Beck, 2002, coordonatori: Nicolae Popa, Ion Dogaru, Gheorghe Dănișor, Dan Claudiu Dănișor, p. 293.

Participare la conferințe:

1. Sesiunea Științifică de Primavara a AOSR, 30 martie 2018, București
prezentarea lucrării/studiului/comunicării: Mircea Djuvara - personalitate a filosofiei dreptului în perioada Marii Uniri
2. Conferința internațională „Filosofia dreptului de la iluminism la contemporaneitate”, UNIVERSITATEA CREȘTINĂ „DIMITRIE CANTEMIR” București, 17 – 19 mai 2018 Actualitatea filosofiei dreptului la Mircea Djuvara
3. International Workshop Philosophy, Politics and Religion: Alternative Visions and Conflictual Values, 23 aprilie 2018, Institute of Political Sciences and International Relations „Ion I. C. Bratianu” of the Romanian Academy
4. Conferința Internațională “Cultura europeană a drepturilor omului. Dreptul la fericire”, Ediția a VI-a, organizată de Universitatea Creștină Dimitrie Cantemir 13-15 decembrie 2018, Dreptul la fericire la Mircea Djuvara

Lucrari publicate / în curs de aparitie

1. *Filosofi români de filosofia dreptului*, in Revista Studii si Cercetari Juridice a Institutului de Cercetări Juridice „ Acad. Andrei Rădulescu” al Academiei Române, nr. 4, 2018
2. Conferința Internațională “Cultura europeană a drepturilor omului. Dreptul la fericire”, Ediția a VI-a, organizată de Universitatea Creștină Dimitrie Cantemir 13-15 decembrie 2018, Dreptul la fericire la Mircea Djuvara
3. *Mircea Djuvara - filosofia dreptului*, in Revista Studii si Cercetari Juridice a Institutului de Cercetări Juridice „ Acad. Andrei Rădulescu” al Academiei Române, nr. 1, 2019

Alte mentiuni:

Member of the Coastal Education & Research Foundation (CERF)

BIBLIOGRAFIE SELECTIVA

1.	* * *	<i>Dictionar de filosofie</i> , București, Editura Politică, 1978
2.	* * *	<i>Enciclopedie de filosofie și științe umane</i> , traducere din italiană, București, Editura All Educational, 2004
3.	* * *	<i>Norme, valori, acțiune</i> , București, Editura Politică, 1979
4.	* * *	<i>Istoria dreptului românesc</i> , vol. I-II (părțile 1, 2), Editura Academiei, București, 1980-1984.
5.	Bagdasar, Nicolae ș.a.	<i>Antologie filosofică. Filosofi străini</i> , București, Editura Universal Dallis, 1995.
6.	<i>Bagdasar, Nicolae</i>	<i>Istoria filosofiei românești</i> , Editura Tipo Moldova, 2001
7.	Bagdasar, Nicolae	<i>Scrieri</i> , București, Editura Eminescu, 1998.
8.	Bădescu, Mihai	<i>Concepte fundamentale în teoria și filosofia dreptului românesc</i> , București, Editura Lumina Lex, 2001
9.	Bădescu, Mihai	<i>Concepte fundamentale în teoria și filosofia dreptului</i> , vol. 3, <i>Școli și curente în gândirea juridică</i> , București, Editura Lumina Lex, 2002
10.	Bădescu, Mihai	<i>Teoria generală a dreptului</i> , Craiova, Editura Sitech, 2009
11.	Berceanu, Barbu & Popescu, Sofia	<i>Viața și opera lui Mircea Djuvara</i> , „Studii și cercetări Juridice”, nr. 2/1986
12.	Berceanu, Barbu	<i>Universul juristului Mircea Djuvara</i> , București, Editura Academiei Române, 1995

13.	Botez, Angela	<i>Dialectica creșterii științei. O abordare epistemologică</i> , București, Editura Academiei, 1980
14.	Botez, Angela	<i>Epistemologia științelor sociale</i> , București, Editura Politică, 1981
15.	Botez, Angela	<i>Concepte integrative: antice, moderne, postmoderne</i> , București, Editura Semne, 1997
16.	Botez, Angela	<i>Un secol de filosofie românească</i> , București, Editura Academiei Române, 2005
17.	Botez, Angela	<i>Filosofie românească în dispunere universală</i> , București, Editura ProUniversitaria, 2012
18.	Botez, Angela, Nagâț, Gabriel	<i>Tendințe în filosofia științelor socio-umane</i> , București, Editura Academiei Române, 2008
19.	Brimo, Albert	<i>Les grands courants de la philosophie du droit et de l'Etat</i> , Paris, Edition A Pedone, 1978
20.	Bujdoiu, Nicolae	Introducere în filosofia dreptului, București, Editura Europa Nova, 1998
21.	Bujdoiu, Nicolae	<i>Dicționar filosofic</i> , Brașov, Editura Romprint, 2002
22.	Bujdoiu, Nicolae	<i>Dicționar filosofic</i> , Brașov, Editura Infomarket, 1999
23.	Bujdoiu, Nicolae	Sistemul și specificul filosofiei dreptului, Brașov, Editura Romprint 2002
24.	Cercel, Sevastian	<i>Bazele dreptului civil</i> , vol. I. <i>Teoria generală</i> , coord.cu Ion Dogaru, Nicolae Popa, Dan Claudiu Dănișor, Ed. CH Beck, București, 2008.
25.	Cercel, Sevastian	<i>Teoria generală a drepturilor reale</i> , Editura All Beck, București, 2003.
26.	Ceterchi, I., Demeter, I., Hanga, V.,	<i>Teoria generală a statului și dreptului</i> , E.D.P., București, 1964.

27.	Ceterchi, Ioan, Craiovan, Ion,	<i>Introducere în teoria generală a dreptului</i> , Ed. ALL, 1993.
28.	Craiovan Ion	<i>Introducere în filosofia dreptului</i> , Ed. ALL BECK, București, 1998.
29.	Craiovan, Ioan	<i>Teoria generală a dreptului</i> , Ed. Olimp Publishing & Prim Prod SRL 1998
30.	Craiovan, Ion	Filosofia dreptului sau dreptul ca filosofie, Ed. Universul Juridic, 2010
31.	Culic, Nicolae	Mircea Djuvara - teoretician și filosof al dreptului (studiu introductiv) în Mircea Djuvara, Eseuri de filosofie a dreptului, Editura Trei, București, 1997.
32.	Dănișor, Gheorghe	Metafizica devenirii, Ed. Științifică, București, 1992.
33.	Dănișor, Gheorghe	Metafizica prezenței, Ed. Științifică, București, 1998.
34.	Dănișor, Gheorghe	<i>Filosofia dreptului la Hegel</i> , Ed. Craiova Ramuri, 2001,
35.	Dogaru, Ion	<i>Teoria generală a dreptului</i> , București, Ed. Științifică. 1999,
36.	Dragomir, Andreea	<i>Filosofia juridica româneasca</i> , Editura Aius Printed, Craiova 2010
37.	Florian, Mircea	<i>Filosofie generală</i> , Ed. Garamond Internațional, București, 1995.
38.	Georgescu Paul	<i>Mircea Djuvara, un sistem de filozofie juridică</i> , București 1942, "Cercetări de filosofie juridică",
39.	Georgescu Ștefan	<i>Filosofia dreptului. O istorie a ideilor în ultimii 2500 de ani</i> , Ed. ALL, București, 2000.
40.	Hegel G.W.F.,	<i>Principiile filosofiei dreptului</i> , - București, Ed. IRI, 1996.

41.	Hegel, Georg Wilhelm Friedrich	<i>Principiile filosofiei dreptului (sau elementele de drept natural și de știința a statului)</i> , Ed. Paideia, 1998
42.	Ianoși, Ion	<i>Dicționarul operelor filosofice românești</i> , Ed. Humanitas, 1997.
43.	Iovan, Marțian	<i>Istorie și actualitate în filosofia dreptului</i> , Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 2009,
44.	Iovan, Marțian	<i>Studies of Law's Philosophy</i> , Ed. Berlin Propeller, 2001
45.	Kelsen, Hans,	<i>Doctrina pură a dreptului</i> , Ed. Humanitas, 2000,
46.	Lazăr, Elena	<i>Filosofia dreptului în "Revista de Filosofie" (1923-1943) în Caiet aniversar</i> , Tg-Mureș, Editura Ardealul, 2004.
47.	Lazăr, Elena	<i>Știința dreptului în concepția lui Mircea Djuvara</i> , Revista Academica , nr. 51, 2006
48.	Lazăr, Elena	<i>Principiile filosofice ale cunoașterii juridice la Mircea Djuvara</i> , Revista de Filosofie , nr. 3, 2012
49.	Lazăr, Elena	<i>Mircea Djuvara – despre filosofia vieții la Bergson</i> , Revista de Filosofie , nr. 4, 2012
50.	Lungulescu, I.N.	<i>Un mare gânditor român în știința dreptului. Profesorul Mircea Djuvara</i> , Timișoara, 1942;
51.	Mareș, Petre	<i>Introducere în filosofia dreptului</i> , Ed. Sfinx, 2000
52.	Marga, Andrei	<i>Metodologie și argumentare filosofică</i> , Cluj-Napoca, 1991.
53.	Mihai Gheorghe, Motică Radu	<i>Fundamentele dreptului. Teoria și filosofia dreptului</i> , Ed.ALL, București, 1997.
54.	Mihai, Gh. C. și Motică, R. I.,	<i>Fundamentele dreptului. Teoria și filosofia dreptului</i> ”, Ed. ALL, 1994.
55.	Mihai, Gheorghe C.	<i>Fundamentele dreptului , Teoria și filosofia dreptului</i> , București Ed. ALL, 1997 ,
56.	Mihai, Gheorghe C.	<i>Fundamentele dreptului , Argumentare și interpretare în drept</i> , Lumina Lex, 2000

57.	Miroiu, A. , Miroiu, M.	<i>Filosofie</i> All Educational S.A., 1997.
58.	Munteanu, Marcel.	<i>Mircea Djuvara - filosof al dreptului (Mircea Djuvara - philosophe du droit)</i> . „Convorbiri Literare”, 2003, 137, nr. 3
59.	Otetelișanu, Alexandru	<i>Este dreptul o știință sau o artă ?</i> , Revista de Filosofie, 1933
60.	Papahagi, George	<i>Mircea Djuvara : Teoria generală a dreptului :</i> Revista de Filosofie ,1930 Recenzie
61.	Papahagi, George	<i>Mircea Djuvara : Drept rațional, izvoare și drept pozitiv</i> , Revista de Filosofie, 1934, Recenzie
	Petrovici, Ion	<i>Filosofi contemporani</i> , Ed. Garamond București 1997
62.	Piuitu, Dumitru Viorel	<i>Natura conceptuală a dreptului în viziunea lui Mircea Djuvara</i> (teză de doctorat), Timișoara, 2006.
63.	Piuitu, Dumitru Viorel	<i>Filosofia Juridica a lui Mircea Djuvara</i> , SITECH, 2010
64.	Popa Nicolae, Dogaru Ion, Dănișor Gheorghe, Dănișor Dan Claudiu	<i>Filosofia dreptului. Marile curente</i> , Ed.ALL BECK, București, 2002
65.	Popa, Nicolae	<i>Teoria generală a dreptului</i> , Editura Actami, Bucuresti, 1998
66.	Popescu, Dragoș	<i>Fundamentul fenomenului juridic la Mircea Djuvara</i> , în <i>Istoria logicii românești</i> , coord. Alexandru Surdu și Dragoș Popescu, București, Editura Tehnică, 2006
67.	Popescu, Sofia	<i>Concepții contemporane despre drept</i> , București, Ed. Academiei, 1985.
68.	Popescu, Sofia	<i>Statul de drept în debaterile contemporane</i> , Ed. Academiei, București, 1998.

69.	Popescu, S., Iliescu, D.,	<i>Probleme actuale ale metodologiei juridice</i> , București, 1979.
70.	Popescu, Sofia	<i>Sociologie juridică</i> , Ed. Lumina Lex, București, 2001.
71.	Popescu, Sofia	<i>Teoria generală a dreptului</i> , Ed. Lumina Lex, București, 2000.
72.	Popescu, Sofia & Dimitriu, Paul	<i>Rostul și semnificația actuală a studiilor de istoria filosofiei juridice</i> , „Studii și Cercetări Juridice”
73.	Radulian, Ioan	<i>Filosofia dreptului</i> , Academia de Poliție „Alexandru Ioan Cuza”, http://www.scribd.com/doc/112358095/Filosofia-dreptului
74.	Rădulescu, Andrei	<i>Originalitatea dreptului român</i> , București, „Curierul judiciar”, 1933
75.	Rădulescu, Andrei	<i>Privire asupra dezvoltării juridice a României de la 1864 pînă astăzi</i> , București, „Libertatea”, 1933, 16 p.
76.	Rădulescu, Andrei	<i>Curs de drept civil</i> , București, Academia de înalte studii comerciale și industriale, 1934, 1000 p.
77.	Rădulescu, Andrei	<i>Curs de drept civil</i> , București, Academia de înalte studii comerciale și industriale, 1937, vol. I, 495 p.; vol. II, 487 p.
78.	Rădulescu, Andrei	<i>Prețuirea lucrărilor juridice românești</i> , București, „Curierul judiciar”, 1931, 11 p.
79.	Rotaru, Jipa	<i>Filosofia dreptului</i> , Constanța, Editura Europlolis, 2002
80.	Roșca, Ioan N.	<i>Filosofie. Teme fundamentale</i> , București, Editura Fundației „România de Măine”, 2009
81.	Speranția, Eugeniu	<i>Giorgio del Vecchio : Lezioni di Filosofia del' Diritto</i> , „Revista de Filosofie”, Vol. XIX, nr. 1, 1934
82.	Speranția, Eugeniu	<i>Principiul rațiunii suficiente in logica juridica</i> , „Revista de Filosofie”, Vol. XV, 1940

83.	Speranția, Eugeniu	<i>Lecțiuni de enciclopedie juridică. Cu o introducere istorică în filosofia dreptului</i> , Cluj, Tipografia Cartea Românească, 1936
84.	Speranția, Eugeniu	Introducere în filosofia dreptului, Cluj, Cartea Românească, 1946
85.	Speranția, Eugeniu	<i>Principii fundamentale de filosofie juridică</i> Institutul de arte grafice „Ardealul”, 1936
86.	Stroe, Constantin	<i>Prolegomene la filosofia juridică</i> , București, Editura Lumina Lex, 2001
87.	Stroe, Constantin	<i>Compendiu de filosofia dreptului</i> , București, Editura Lumina Lex, 1999
88.	Stroe, Constantin	<i>Reflecții filosofice asupra dreptului</i> , București, Editura Lumina Lex, 1998
89.	Stroe, Constantin Culic, Nicolae	<i>Momente din istoria filosofiei dreptului</i> , București, Editura Ministerului de Interne, 1994
90.	<i>Suciu, Alexandru</i>	Filosofia ca ontologie și gnoseologie, Pitești, Editura Paralela 45, 2001
91.	Vălimerescu Alexandru	<i>Tratat de enciclopedia dreptului</i> , București, Editura Lumina Lex, 1999
92.	Vecchio, Giorgio del	<i>Lecții de filosofie juridică</i> , București, Editura Europa Nova, 1994
93.	Vecchio, Georges Del	<i>Leçon de philosophie du droit, Librairie du Recueil Sirey</i> , 1936
94.	Vecchio, Giorgio del	<i>Lectii de filosofie juridica</i> , București, Editura Europa Nova, 1993 (traducere Mircea Djuvara)
95.	Veniamin, Virgil	<i>Viața și gândirea profesorului Mircea Djuvara</i> , București, 1945
96.	Vianu, Tudor	Filosofia culturii și teoria valorilor, București, Editura Nemira, 1998
97.	Villey, Michel	<i>La formation de la pensée juridique moderne. Cours d'histoire de la philosophie du droit 1961-1966</i>

98.	Vlăduțescu, Gheorghe	<i>Filosofia în Grecia Veche</i> , București, Editura Albatros, 1984
99.	Vlăduțescu, Gheorghe	<i>O istorie a ideilor filosofice</i> , București, Editura Științifică, 1990
100.	Vlăduțescu, Gheorghe	<i>Neconvențional despre filosofia românească</i> , București, Editura Paidea, 2002
101.	Vlăduțescu, Gheorghe	<i>Cuvânt înainte la volumul Filosofia dreptului. Marile curente</i> , București, Ed. All Beck, 2002.
102.	Vlăduțescu, Gheorghe	<i>Fundamentele grecești ale metafizicii moderne</i> , București, Editura Academiei Române, 2009